SUSTAINABUL

DÉ DUURZAAMHEIDSRANGLIJST VOOR HET HOGER ONDERWIJS

Rapport Duurzaam Hoger Onderwijs 2017

Hét bevindingenrapport op het gebied van duurzaamheid in het hoger onderwijs aan de hand van de SustainaBul 2017 door Studenten voor Morgen

M(O)RGEN

Het studentennetwerk voor een duurzame toekomst

Colofon

Dit rapport is onderdeel van de SustainaBul 2017, de duurzaamheidsranking van hogescholen en universiteiten van Nederland uitgevoerd door Studenten voor Morgen. Hoewel aan deze uitgave de uiterste zorg is besteed, kunnen voor de aanwezigheid van eventuele (druk)fout en andersoortige onvolledigheden de auteur(s) en uitgever niet aansprakelijk worden gesteld.
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming te hebben gekregen van de uitgever.

© mei 2017

Inhoudsopgave

Voorwoord 3

Introductie 5

Methodiek 7

Onderwijs 9

Onderzoek 13

Bedrijfsvoering 17

Integrale benadering 21

Uitslag SustainaBul 2017 26

Nawoord 27

Voorwoord

Onderwijsinstellingen vervullen een onmiskenbare rol in onze samenleving. Niet alleen zijn universiteiten en hogescholen essentieel in het vergaren en overdragen van kennis, ook hebben ze een belangrijke voorbeeldfunctie ten opzichte van onze maatschappij, andere organisaties en hun studenten. Vanuit deze maatschappelijke rol zijn onderwijsinstellingen een essentiële speler in de transitie naar een duurzame samenleving. Dit is dan ook de reden dat wij de SustainaBul organiseren. Dé ranking van hoger onderwijsinstellingen op het gebied van duurzaamheid helemaal georganiseerd door studenten.

Met Morgen willen wij duurzaamheid in het hoger onderwijs integreren en bewustwording omtrent duurzaamheid bij studenten toe laten nemen. We willen de nieuwe generatie laten nadenken in duurzame oplossingen! Met de SustainaBul willen wij instellingen op een positieve manier stimuleren meer bezig te zijn met duurzaamheid. We zien duurzaamheid niet als een competitie maar willen juist dat zoveel mogelijk instellingen zo duurzaam mogelijk worden.

Ik, Hanna Lubbers, vond het een eer dit jaar voorzitter te mogen zijn van Studenten voor Morgen. Het is bijzonder om te zien dat we met zo weinig middelen een enorme impact kunnen maken. De SustainaBul is inmiddels, sinds de eerste editie in 2012, een begrip en instellingen hechten er veel waarde aan om hoog te eindigen. Dit is dan ook zeker iets waar ik erg trots op ben!
Zonder fantastische mensen om ons heen hadden wij dit hele proces van ranken nooit voor elkaar gekregen. Een team van 24 vrijwillige studenten heeft dit jaar enorm hard gewerkt om alle bewijzen, beleidsdocumenten en rapporten door te ploeteren om zo een goede afweging te kunnen maken. Dit onder supervisie van Tom Peek die dit fantastisch heeft begeleid en dit rapport onder zijn hoede heeft genomen. Luna Meister, onze hoger onderwijs coordinator heeft het

hele jaar lang gewerkt aan de algehele coördinatie van de SustainaBul. DIt ging gepaard met de altijd wijze raad van onze adviesraad en oud bestuursleden.

Jonge mensen hebben enorme potentie om het verschil te gaan maken. Wij zijn de toekomst! We gaan een nieuwe wereld in en wij moeten daarop voorbereid worden. Onderwijs instellingen hebben hierin een cruciale rol. Ik hoop dat mijn generatie het verschil gaat maken in grote maatschappelijke vraagstukken die er liggen in de toekomst.

Met vriendelijke groet,

Hanna Lubbers
Voorzitter Studenten voor Morgen 2016-2017

Introductie

Het is evident dat onderwijsinstellingen een cruciale rol spelen in de duurzame transitie. Dit manifesteert zich bijvoorbeeld in de vorm van onderwijs waarin duurzaamheid centraal staat, of het faciliteren van onderzoek op duurzaamheidsgebied. De studenten van vandaag bepalen mede hoe onze toekomst eruit komt te zien. Op het gebied van bedrijfsvoering hebben onderwijsinstellingen de mogelijkheid om voorlopers te zijn. Duurzame kennis kan op onderwijsinstellingen in de praktijk gebracht worden om de voorbeeldfunctie te vervullen en een katalysator voor verandering in de samenleving te zijn. Al deze facetten gaan gepaard met een integrale benadering. Een duidelijke visie op duurzaamheid, voor nu en in de toekomst.

De hogere onderwijssector kan zich als geheel sneller duurzaam ontwikkelen wanneer inzichtelijk wordt wat de individuele prestaties van instellingen zijn. Daarom zetten wij ons elk jaar in voor de SustainaBul, de ranglijst van Nederlandse universiteiten en hogescholen op het gebied van duurzaamheid. We zien dat deze ranglijst onderwijsinstellingen stimuleert om nog meer aan de slag te gaan met duurzaamheidsvraagstukken. Dit uit zich in veel verschillende vormen, bijvoorbeeld een prominentere rol voor duurzaamheid in het curriculum, de opkomst van verschillende Green Offices door heel Nederland, duurzamere ICT en energieneutrale onderwijsgebouwen. Ondanks dat wij ons elk jaar inzetten voor een ranglijst, is duurzaamheid geen competitie. Meedoen in de transitie is belangrijker dan winnen, en elke stap in de richting van een duurzame toekomst moedigen wij aan.

Het delen van kennis is essentieel in de transitie naar een duurzame samenleving. Het is immers zonde als elke onderwijsinstelling zelf opnieuw het wiel probeert uit te vinden. Vanuit deze gedachte hebben wij besloten om dit *Rapport Duurzaam Onderwijs 2017* te schrijven. In dit rapport willen wij succesvolle initiatieven van alle deelnemende onderwijsinstellingen bundelen en delen. Enerzijds om de positieve

ontwikkelingen te benoemen, anderzijds om onderwijsinstellingen meer handvaten te geven om zelf nóg duurzamer te kunnen worden. Dit rapport kan niet gezien worden als blauwdruk voor een duurzame onderwijsinstelling, maar eerder als bundel inspirerende voorbeelden op duurzaamheidsgebied. Hopelijk kunnen de deelnemende onderwijsinstellingen er hun voordeel mee doen, en is dit rapport aanleiding het delen van kennis.

Namens:

Tom Peek, projectcoördinator SustainaBul 2017
Luna Meister, Bestuurslid Hoger Onderwijs Studenten voor Morgen 2016-2017
Hanna Lubbers, Voorzitter Studenten voor Morgen 2016-2017

Methodiek

Aan de hand van een door Morgen opgestelde vragenlijst worden onderwijsinstellingen beoordeeld op een groot aantal duurzaamheidsaspecten. We hebben ervoor gekozen om ons te richten op de vier thema's die ook voorgaande edities van de SustainaBul naar voren kwamen: onderwijs, onderzoek, bedrijfsvoering en integrale benadering. Over 38 vragen konden 400 punten verdiend worden. De 400 punten zijn evenredig verdeeld over de vier thema's.

In de SustainaBul hanteren wij de definitie van duurzame ontwikkeling uit het Brundlandt-rapport. Echter, deze definitie kan breed worden ingevuld. Wij vinden het belangrijk dat onderwijsinstellingen de vrijheid ervaren om een eigen praktische invulling van duurzame ontwikkeling te kiezen. Veel van de vragen laten ruimte voor een eigen duurzaamheidsperspectief. Kwesties als sociale duurzaamheid, maatschappelijke participatie, en gezondheid zijn bijvoorbeeld ook aspecten van duurzame ontwikkeling.

Voor nu hebben wij twintig hogere onderwijsinstellingen vrijwillig beoordeeld. Hierbij hanteren we een studentencriterium van minimaal 3000 studenten. Alle hogere onderwijsinstellingen die aan dit criterium voldoen, hebben wij benaderd. Slechts enkele onderwijsinstellingen hebben spijtig genoeg aangegeven niet mee te willen doen. De volgende instellingen hebben deelgenomen aan de SustainaBul 2017. Ze zijn genoemd op volgorde van behaalde punten.

- Wageningen University and Research
- Technische Universteit Eindhoven
- Universiteit Leiden
- Vrije Universiteit Amsterdam
- Universiteit Utrecht
- Rijksuniversiteit Groningen
- Avans Hogeschool
- Universiteit Maastricht

- Erasmus Universiteit Rotterdam
- Hogeshool Van Hall Larenstein
- Hogeschool Utrecht
- Hanzehogeschool Groningen
- Technische Universiteit Delft
- Hogeschool Leiden
- Fontys Hogescholen
- HAS Hogeschool
- Radboud Universiteit Nijmegen
- Universiteit van Amsterdam
- Haagse Hogeschool
- Hogeschool van Amsterdam

Het onderzoeksteam bestond uit 24 vrijwillige studenten, bijgestaan door coördinatoren Luna Meister en Tom Peek. Na de eerste “rankerstraining” zijn teams gevormd voor elk van de vier thema's. Vervolgens zijn de vragen per thema verdeeld over de rankers uit de bijbehorende teams. Om adequaat te kunnen beoordelen, is per vraag eerst een scorematrix ontwikkeld. Aan de hand van verschillende selectiecriteria worden meer of minder punten toegekend. Ook de kwaliteit van de aangeleverde bewijsstukken is hierin meegenomen.

In het kader van transparantie zijn deze scorematrices overhandigd aan de onderwijsinstellingen. Er zijn twee beoordelingsrondes gehouden. Na de eerste ronde hebben wij de voorlopig behaalde score en feedback teruggekoppeld aan de onderwijsinstellingen, zodat zij de kans hadden hun antwoorden aan te passen. De beoordelingen en feedback zijn door verschillende rankers en beide coördinatoren gecontroleerd. Tenslotte is de ranglijst opgesteld op basis van totaalscore.

De antwoorden die wij aantroffen gaven een helder overzicht van de duurzame ontwikkelingen in het hoger onderwijs. Wij hebben de gelegenheid aangegrepen om onze bevindingen te delen. Dit rapport is geschreven op basis van de vier thema's die ook in de vragenlijst van de SustainaBul voor komen.

Onderwijs

Op het gebied van onderwijs zijn een aantal interessante ontwikkelingen te benoemen. Zo wordt duurzaamheid steeds breder verweven in het curriculum. Dit betekent dat er bij vrijwel alle studies een link wordt gelegd met duurzaamheid, van bouwkunde tot economie. Kennis over duurzaamheid, gelinkt aan de gekozen studierichting wordt steeds vaker meegenomen in de competenties die studenten leren bij een specifiek vak of studierichting. In de onderwijsvisie is duurzaamheid is een overkoepelend, allesverbindend thema in het curriculum, wat vak- en faculteit-overstijgend fungeert. Hierdoor komt elke student in aanraking met het thema duurzaamheid, en is de student in staat om zijn of haar expertise te beschouwen in duurzame context.

Behalve dat duurzaamheid in de breedte goed vertegenwoordigd dient te zijn in het curriculum, is het ook nodig om verdieping op duurzaamheidsgebied aan te bieden. Dit zien we terug in de vorm van gehele opleidingen die gewijd zijn aan duurzaamheidsvraagstukken, minoren en/of majoren gericht op duurzaamheid, specifieke certificaten gericht op duurzaamheid die te behalen zijn, of keuzeruimte die in te vullen is met vakken gericht op duurzaamheid.

Een van de *best practices* die we hebben kunnen identificeren is de onderwijsvisie van de Technische Universiteit Eindhoven. Alle studenten komen in hun eerste jaar al verplicht in aanraking met duurzaamheid door middel van het Bachelor College, waar alle studenten een aantal verplichte vakken volgen. Duurzaamheid wordt hier behandeld in de basisvakken van 30 ECTS, en het verplichte User, Society, Enterprise (USE) onderdeel van 15 ECTS. In het tweede jaar wordt een major gekozen, waarbij er gekozen wordt uit vele majors gericht op duurzaamheid. In de keuzeruimte kunnen studenten kiezen voor een pakket gericht op

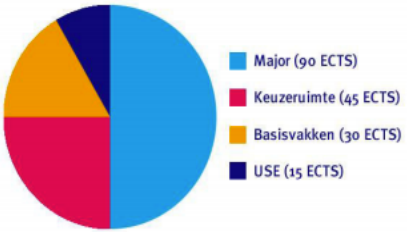

duurzaamheid en hebben ze de mogelijkheid om een extra certificaat van 20 ECTS toegespitst op duurzaamheid te behalen. Kortom, duurzaamheid is zowel in de breedte als diepte een integraal deel van het onderwijs!

De Avans Hogeschool laat zien dat er meerdere manieren zijn om de integrale rol van duurzaamheid in het curriculum te waarborgen. Ze hebben ervoor gekozen om gebruik te maken van AISHE, Auditing Instrument for Sustainability in Higher Education, een beoordelingskader voor duurzame ontwikkeling in het hoger onderwijs. Een positieve beoordeling voor een opleiding leidt tot het keurmerk Duurzaam Hoger Onderwijs. Alle 62 opleidingen van Avans bezitten het keurmerk Duurzaam Hoger Onderwijs met minimaal twee sterren. Dit keurmerk wordt gebruikt in het Hoger Beroepsonderwijs.

Naast het verplicht stellen van onderwijs gericht op duurzaamheid, is het ook essentieel om studenten actief te stimuleren om een stage, bachelor- of masterscriptie te vinden en/of uit te voeren. Veel onderwijsinstellingen zijn hier al in enige mate mee bezig, en de *best practice* van de Universiteit Utrecht verdient het om uitgelicht te worden.
De Green Office in Utrecht heeft een '*Living Lab*' waar actuele duurzaamheidsgerelateerde vraagstukken van de universiteit gekoppeld worden aan studenten als onderwerp voor hun bachelor- of masterscriptie. Studenten kunnen hier terecht om interessante onderwerpen te vinden voor hun onderzoek, waarbij ze begeleid worden door een docent. Vervolgens wordt gekeken hoe de universiteitsstaf en studenten samen kunnen zorgen dat de resultaten geïmplementeerd kunnen worden. In het verleden heeft dit geleid tot interessante onderzoeksresultaten met een directe impact op de bedrijfsvoering. Bovendien geeft het *Living Lab* studenten een gevoel van eigenaarschap over de vraagstukken die er spelen. Middels de *Living Labs* hebben studenten bij kunnen dragen aan waterkwaliteit rondom de campus, energiebesparing op ICT-gebied, een grote toename in de hoeveelheid plastic dat wordt gerecycled, en nog veel meer!

Green Office Utrecht
LIVING LAB IN SHORT

Universiteit Utrecht

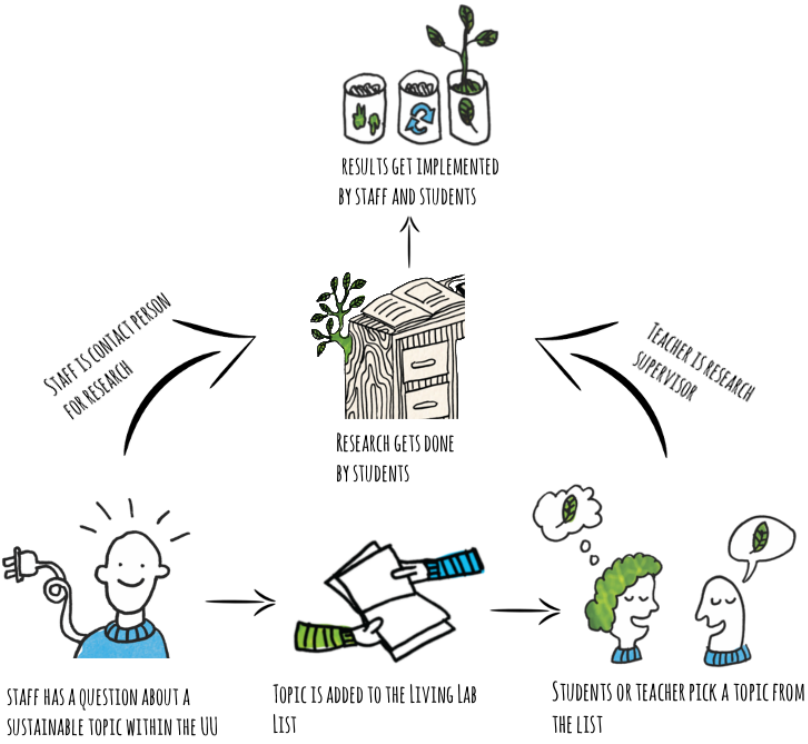

Tenslotte zijn er nog een aantal andere speerpunten op onderwijsgebied ten behoeve van een duurzaam curriculum. Zo hebben een aantal onderwijsinstellingen een lijst waarin weergegeven wordt welke professoren en docenten expertise bezitten met betrekking tot duurzaamheid. Dit is bijvoorbeeld terug te zien bij de Radboud Universiteit Nijmegen, waar er een uitgebreide lijst met duurzaamheidsvakken en professoren met duurzaamheidsexpertise te vinden is. Zo kunnen studenten enerzijds zien wat er speelt binnen de universiteit. Anderzijds kunnen studenten contact opnemen met professoren en docenten over bepaalde zaken met betrekking tot duurzaamheid.

Een andere *Best Practice* is een lijst met vakken en opleidingen die raakvlak hebben met duurzaamheid. Een voorbeeld hiervan is de Course Inventory uitgevoerd door de Green Office op de Vrije Universiteit. Hier kan per opleiding of faculteit gezien worden welke vakken focussen op duurzaamheid, klimaatverandering en het milieu. Zowel voor de bachelor- en masteropleidingen als de minoren is dit een handige tool voor studenten. Een soortgelijk overzicht wordt ook gemaakt voor onderzoek aan de Vrije Universiteit. Behalve dat zo'n overzicht studenten kan helpen bij het maken van keuzes, is het ook een mooie tool om het curriculum te kunnen evalueren.

Onderzoek

Onderzoek is een van de essentiële factoren voor de transitie naar een duurzamere samenleving. Tevens is wetenschappelijk onderzoek ook een van de kerntaken van de hogere onderwijsinstellingen in Nederland. De laatste jaren heeft duurzaamheid een nog prominentere rol ingenomen in het onderzoekslandschap. Dit wordt geïllustreerd door verschillende onderzoeksinstituten waar de focus ligt op duurzaamheid, er is een scala aan expertisecentra en onderzoeksfondsen gericht op duurzaamheid, en wellicht het belangrijkste: er is een aantal onderscheidende onderzoeken met hoopgevende, maatschappelijk toepasbare resultaten. We zien dat vrijwel elke onderwijsinstelling een specifiek kenniscentrum of onderzoeksinstituut heeft voor duurzame vraagstukken. Ook worden er steeds meer fondsen beschikbaar gesteld, zowel voor onderzoek binnen specifieke instituten of faculteiten, als voor het stimuleren van groene start-ups. Deze ontwikkelingen juichen we toe, en we hopen dat duurzaamheid steeds meer verschuift van specialisme naar norm. De duurzaamheidsvraagstukken van nu vallen in enkele gevallen binnen één enkel expertiseveld, maar vaak zien we dat een interdisciplinaire aanpak noodzakelijk is om van hypothese tot implementatie te komen. Duurzaamheid is een kwestie die raakvlak heeft met vrijwel alle facetten van onze samenleving, en gedegen oplossingen dienen gesmeed te worden uit expertise vanuit verschillende velden.

Een goed voorbeeld van zo'n interdisciplinaire aanpak kan gezien worden bij het *'Centre for Sustainability'*, een samenwerkingsverband van de Universiteit Leiden, Technische Universiteit Delft en de Erasmus Universiteit Rotterdam. Het *Centre for Sustainability* is een multidisciplinair

centrum gericht op onderzoek, onderwijs en valorisatie met betrekking tot duurzame vraagstukken. Samen met stakeholders uit het bedrijfsleven, de overheid en NGO's worden vraagstukken uit de samenleving in kaart gebracht, om vervolgens aan de hand van specifieke 'roadmaps' te werken aan oplossingen die een daadwerkelijke impact hebben op onze samenleving. Het is erg toe te juichen dat drie universiteiten, met op het eerste oog verschillende expertises, samen werken en hun kennis bundelen.

Ook zijn er verschillende manieren om wetenschappers te stimuleren om 'out of the box' te denken, onderzoek te doen naar een specifiek vraagstuk, en met innovatieve oplossingen te komen. Een manier voor zo'n stimulans zijn de eerder genoemde *Living Labs* die de laatste jaren zijn ontstaan. Hier worden studenten en wetenschappers gekoppeld aan actuele duurzaamheidsvraagstukken, waar ze de uitdaging aan kunnen gaan om met oplossingen op maat te komen. Onderzoekers voelen een sterke mate van eigenaarschap over een specifieke kwestie. Uitvoerbaarheid en implementatie van de oplossing staat centraal in het onderzoek, wat de brug tussen theorie en praktijk kan slaan.

Een andere manier om uniek, innovatief onderzoek te stimuleren is door middel van competitie. De Rijks Universiteit Groningen (RUG) organiseert elk jaar de *Greenmind Awards*, waar medewerkers en studenten ideeën kunnen aandragen die om de duurzame prestaties van de bedrijfsvoering op de campus te verhogen. Elk jaar krijgt het beste idee een geldbedrag om zijn of haar idee te implementeren. Voorgaande jaren zijn er spraakmakende ideeën ontstaan, zoals het plan voor een groene universiteitsbibliotheek, een slim verwarmingssysteem, en manieren om water- en energieconsumptie drastisch te verlagen. Leuk detail: de impact van het winnen van een

Greenmind Award beperkt zich niet tot de campus van de RUG. Twee eerdere winnaars hebben besloten om hun ideeën verder tot uitvoering te brengen middels het oprichten van Sustainable Buildings, waarmee ze nu tools ontwikkelen en aanbieden die tot afname van energie- en watergebruik leiden in bestaande gebouwen.

We kunnen concluderen dat de positieve ontwikkelingen in het onderzoekslandschap hebben geleid tot veel interessant onderzoek. Er zijn veel spraakmakende onderzoeken te noemen die grote maatschappelijke toepasbaarheid hebben, alsmede duurzame veranderingen mogelijk maken. Hier een kleine greep:

Wageningen University & Research zet zich in om duurzame zeewierteelt te ontwikkelen. Zeewierteelt kan gebruikt worden als basis voor biobrandstof, bioplastics, alternatieve meststof, het draagt bij aan een gezonde vissenpopulatie en kan een rol spelen in het voeden van de wereldbevolking.

Een ander onderscheidend onderzoek is de biobased brug, waaraan studenten van de Avans Hogeschool hebben meegewerkt. In Eindhoven is er een 14 meter lange voetgangersbrug aangelegd over de Dommel. Deze brug toont de potentie aan van biocomposiet als duurzaam constructiemateriaal. Voor een periode van één jaar wordt de brug gebruikt, wat veel waardevolle data oplevert voor de doorontwikkeling van biocomposiet.

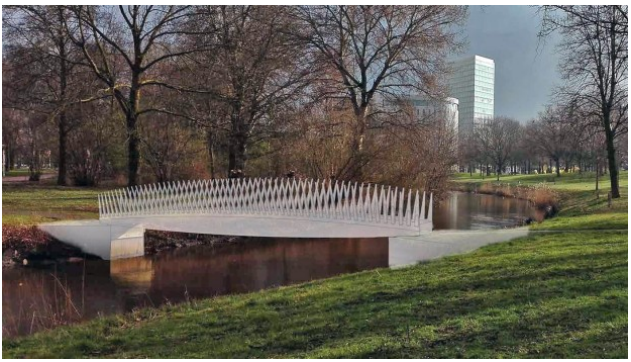

Tenslotte is er een multidisciplinair onderzoeksteam vanuit de Universiteit Utrecht, Erasmus Universiteit Rotterdam en Technische Universiteit Delft onder leiding van Deb Panja aan het werk om voor de Nederlandse Spoorwegen een betrouwbaarder, efficiënter en veerkrachtiger systeem te ontwikkelen om met storingen om te kunnen gaan. Verbeteringen aan dit complexe systeem hebben een directe invloed op het dagelijkse leven van elke treinreiziger in Nederland.

Bedrijfsvoering

Op het gebied van bedrijfsvoering vervullen onderwijsinstellingen een unieke voorbeeldfunctie. Het is een gegeven dat wij als samenleving minder energie en water dienen te consumeren, minder afval dienen te produceren, onze ecologische voetafdruk dienen te verkleinen, en verdere maatregelen dienen te treffen om een duurzame toekomst te realiseren. Onderwijsinstellingen zijn op dit vlak vaak voorlopers op de rest van de samenleving. Deels omdat zij hun voorbeeldfunctie goed in willen vullen, deels omdat zij over veel hoogwaardige kennis en kunde beschikken die zij in de praktijk tot uiting kunnen brengen.

De bedrijfsvoering van onderwijsinstellingen laat zien welke ontwikkelingen wij op de korte termijn in de rest van onze samenleving terug kunnen zien. Duurzame onderwijsgebouwen tonen aan dat klimaatneutraal bouwen nu al tot onze mogelijkheden behoren, slimme energiesystemen worden ontwikkeld en in de praktijk gebracht, en restafval behoort straks tot het verleden.

Het is essentieel dat onderwijsinstellingen ambitieuze doelstellingen durven te formuleren, transparant zijn over bedrijfsdata, en hiervoor verantwoording af kunnen leggen. Naast de maatregelen die leiden tot een reductie van de voetafdruk, mag duurzaamheid in bedrijfsvoering in de brede zin geïnterpreteerd worden. Dit betekent bijvoorbeeld dat er duurzame eisen gesteld worden aan investeringen en pensioenfondsen. Alle aanbestedingen en inkoop dient duurzaam/circulair plaatsvinden. Er wordt een duurzaam personeelsbeleid gevoerd, waarbij er aandacht uit gaat naar seksegelijkheid, diversiteit, persoonlijke ontwikkeling, gezondheid en geluk van de werknemers. Ook kunnen onderwijsinstellingen gedragsveranderingen bij werknemers en studenten bewerkstelligen. Denk aan het stimuleren van vegetarische of veganistische voedselconsumptie, het tegengaan van voedselverspilling, het verduurzamen van woon-werk verkeer en het motiveren van

studenten en werknemers om duurzaamheid een sleutelrol te laten spelen in keuzes en handelen.

We zien dat deze kwesties bij alle onderwijsinstellingen leven. Vrijwel elke onderwijsinstelling heeft een duurzaamheidscoördinator, en meerdere aanspreekpunten op verschillende lagen van de organisatie met betrekking tot duurzaamheidskwesties. Data met betrekking tot water- en energieverbruik, afval, emissies, inkoop, catering en financiën worden door vrijwel alle onderwijsinstellingen gepubliceerd. Ook weten alle onderwijsinstellingen duidelijke ambities en beleid te formuleren om de bedrijfsvoering te verduurzamen, voor zowel op de korte termijn als de lange termijn.

Wat betreft kapitaalinvesteringen wordt er voornamelijk voor gekozen om te investeren in duurzame campusfaciliteiten, duurzaam onderzoek, en startups. Alle onderwijsinstellingen zetten hun kapitaal in verschillende vormen in om bij te dragen aan duurzame ontwikkeling. Een aantal onderwijsinstellingen gaan hierin een stapje verder, en hebben schriftelijk en publiekelijk gevraagd aan het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds om haar investeringen in de fossiele industrie te divesteren naar andere fondsen. Een aantal andere onderwijsinstellingen overweegt om hierin stappen te ondernemen. De roep naar duurzaam beleggen groeit. De Universiteit Leiden heeft het bijvoorbeeld in haar beleidsplan meegenomen om alleen te beleggen conform te criteria van de UN Global Compact.

Wij roepen alle onderwijsinstellingen nadrukkelijk op om hun kapitaal duurzaam onder te brengen, en hier transparant in te zijn. Ook benadrukken wij het belang van een bank die fossielvrij en duurzaam investeert. Wij zijn van mening dat voor (semi-)publieke instellingen het belang van de voorbeeldfunctie en het voortouw nemen in de duurzame transitie zwaarder weegt dan absoluut financieel rendement.

Op het gebied van emissies kunnen zeventien van de twintig deelnemende onderwijsinstellingen een reductie in emissies per student/medewerker aantonen. Veel onderwijsinstellingen kopen groene stroom in, en nemen maatregelen om CO2 emissies te compenseren. Een voorbeeld hierin komt van de Universiteit Leiden, waar ze het gebruik van aardgas compenseren door Cookstoves in Kenia te leveren.

Andere onderwijsinstellingen leveren een bijdrage door de emissies afkomstig uit woon-werkverkeer aan te pakken. De Hogeschool Van Hall Larenstein moedigt personeel aan om de auto thuis te laten, mede door een lage compensatieregeling ten opzichte van het gebruik openbaar vervoer, een gedegen fietsplan, het stimuleren van elektrisch vervoer, en met de mobiliteitswedstrijd 'Low Car Diet'. Hier is het de uitdaging om met een team bestaande uit personeel en studenten een maand zo CO2 vriendelijk de werk- of studielocatie te bereiken.

De Technische Universiteit Delft weet zich te onderscheiden met de start-up Swapfiets. Hier worden fietsen verhuurd aan studenten en andere inwoners van Delft voor een relatief laag bedrag tussen de €10 en €15 per maand. Onderhoud, vervanging van gestolen fietsen, reparaties, etc vallen binnen dit abonnement. Een goede manier om fietsen te stimuleren én het is een goed circulair initiatief. Ook in andere steden worden de diensten van de Swapfiets momenteel uitgewerkt.

Wat betreft energie, weten alle onderwijsinstellingen een verbetering in verbruik per student/medewerker te laten zien. Ook lukt het veel onderwijsinstellingen om deels op duurzame wijze in de eigen behoefte te voorzien. Een goed voorbeeld hiervan is de Hogeschool van Hall Larenstein. Zij hebben op beide locaties een flink aantal zonnepanelen staan die gezamenlijk voorzien in meer dan 100MWh per jaar. De overige benodigde energie wordt groen ingekocht door middel van Nederlandse Wind.

Wageningen University & Research gaat nog een stapje verder, en weet door middel van windturbines, bio-Warmte/Krachtkoppeling en zonnepanelen 115% van het gecorrigeerde energieverbruik duurzaam op te wekken. Hopelijk weten alle onderwijsinstellingen deze stijgende lijn voort te zetten en wellicht partnerships aan te gaan om in de toekomst als sector volledig zelfvoorzienend te zijn in duurzame energie.

Integrale benadering

Tegenwoordig is duurzaamheid dusdanig in het hoger onderwijs verweven, dat het een integraal verbindend thema genoemd kan worden. Duurzaamheid verbindt onderzoek en onderwijs met bedrijfsvoering. Duurzaamheid verbindt onderzoek aan bedrijfsleven, en zorgt voor verbinding tussen verschillende onderwijsinstellingen en kennisinstituten. De integrale positie van duurzaamheid in het hoger onderwijs kan met recht benoemd worden als een van de succesfactoren voor de duurzame transitie. De vele noemenswaardige iconische projecten bekronen dit. Aan de hand van zes spraakmakende voorbeelden kunnen we het succes van een integrale duurzaamheidsbenadering illustreren:

Hogeschool Utrecht - Smart Solar Charging
De Hogeshool Utrecht werkt aan een duurzaam energiesysteem op wijkniveau, waarbij lokaal opgewekte zonne-energie in elektrische auto's wordt opgeslagen via een slim en dynamisch laad- en opslagsysteem. Studenten van de Hogeschool Utrecht worden in het ontwerp en uitvoering van dit initiatief betrokken. De Utrechtse wijk Lombok is de proeftuin van Smart Solar Charging. De ervaringen in Lombok worden de komende vier jaar verder ontwikkeld en getest in andere proeftuinen in de regio Utrecht.

Hanze Hogeschool - Green Quest
De Hanze Hogeschool heeft als eerste onderwijsinstelling de Green Quest ingeschakeld; een zoektocht naar oplossingen om groener en duurzamer te ondernemen. Hiermee wilt de Hanze Hogeschool een voorbeeldfunctie vervullen op het gebied van duurzaamheid. Onderwijs, onderzoek en bedrijfsvoering vallen hier samen. Studenten en wetenschappers werken samen met partners uit de overheid en het bedrijfsleven om een zero-waste beleid te realiseren. Een greep uit de andere ambities: de gaskraan op 0 per 2025, BREAAM-certificering voor alle gebouwen, de status als Fair Trade Hogeschool handhaven en een duurzaam personeelsbeleid.

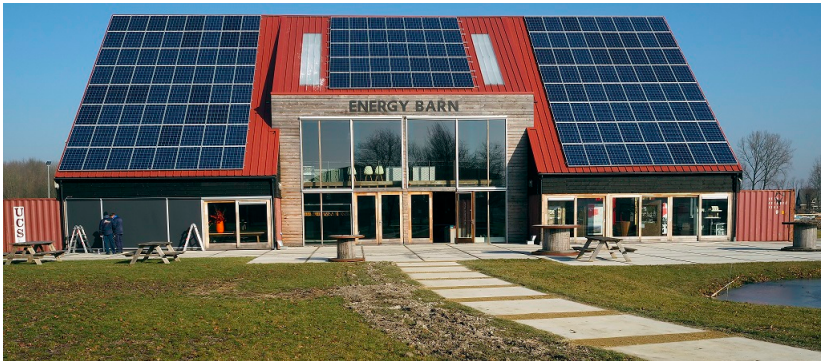

Technische Universiteit Eindhoven - De renovatie van het Hoofdgebouw tot gebouw Atlas
De TU/e gaat het hoofdgebouw compleet renoveren tot gebouw Atlas, 's-werelds duurzaamste onderwijsgebouw. Atlas zal geen gasaansluiting hebben, en de energievraag wordt grotendeels voorzien door middel van zonnepanelen. Het campus brede warmte-koude-opslagsysteem van de TU/e zal zorgen voor de benodigde verwarming en verkoeling. Ook is een dergelijke renovatie een duidelijk statement tegen leegstand. De uitdagende ontwerpopgave is neergelegd bij studenten van de opleiding bouwkunde. Na de opening zal het gebouw fungeren als onderzoeksobject. Smart lightning

systems zullen ontwikkeld worden, en in de trappenhuizen en op het dak is er mogelijkheid om bouwmaterialen, PV-systemen en andere gebouwcomponenten te onderzoeken en testen.

Universiteit Utrecht - Living Labs

De Universiteit Utrecht slaagt er steeds beter in haar onderzoek en onderwijs te koppelen aan haar eigen bedrijfsvoering onder de noemer Living Labs. Actuele duurzaamheidsvraagstukken met betrekking tot de universiteit worden gekoppeld aan studenten en wetenschappers. De Living Labs kunnen je helpen aan een onderwerp voor je bachelor- of masterscriptie. Studenten dragen hierdoor direct bij aan de bedrijfsvoering van de onderwijsinstelling. Tot nu toe hebben de resultaten verregaande impact. Zo is er een warmte-koude-opslagsysteem gerealiseerd wat 770.000m3 gas per jaar bespaart, zijn er 4600 zonnepanelen geplaatst en worden studenten en medewerkers beter gestimuleerd om afval te scheiden.

Universiteit Maastricht - Duurzaam Onder Dak
De Universiteit Maastricht weet bedrijfsvoering, onderwijs en onderzoek te verenigen tot één project met Duurzaam Onder Dak. Het doel is om een pilotpand compleet te verduurzamen. Veel faculteiten, publieke en private partners en andere onderwijsinstellingen komen samen om de Tongersestraat 53 integraal te verduurzamen. Er is erg veel aandacht voor onderbelichte aspecten van duurzaamheid, zoals de juridische aspecten en gedragsverandering. Momenteel worden er voorbereidingen getroffen voor het plaatsen van zonnepanelen op het monumentaal pand. Ook de Green Office uit Maastricht speelt hier een rol in.

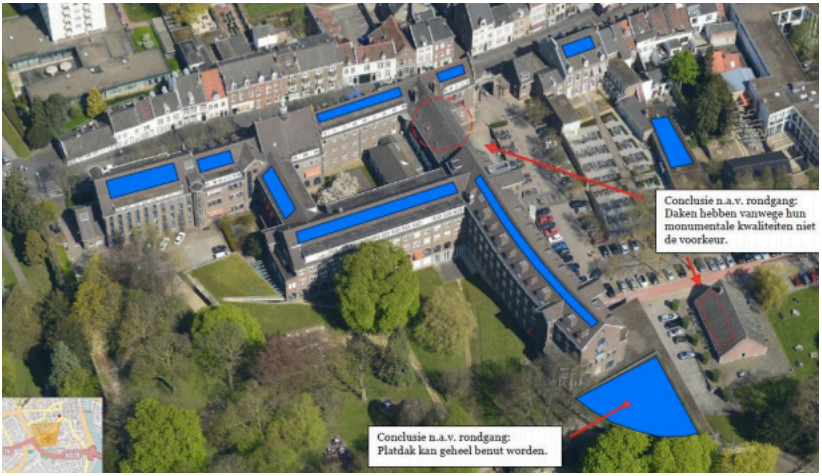

Wageningen University & Research - Natte Natuurtuin
De WUR werkt aan herstel van de vroegere blauwgraslanden in de omgeving van Wageningen. Op de campus is zo'n stukje blauwgrasland aangelegd, genaamd de Natte Natuurtuin. Dit stukje natuur is vitaal voor de biodiversiteit, en vergroot de aantrekkelijkheid van het campusterrein. De Natte Natuurtuin is erg interessant voor ecologen, en vormt een studieobject voor studenten. De ervaringen met de Natte Natuurtuin worden verder toegepast bij

andere projecten, zoals de ontwikkeling van een zuiveringsmoeras en het bevorderen van biodiversiteit op bedrijventerreinen.

Uitslag SustainaBul 2017

Resultaten

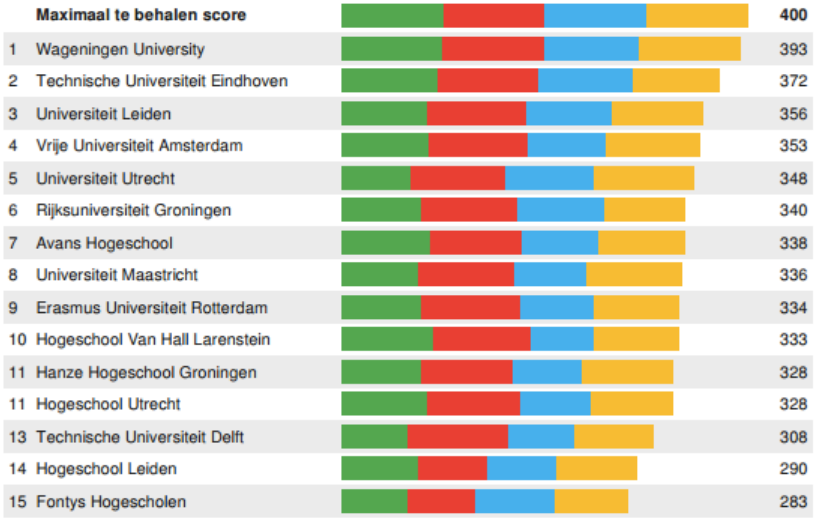

	Maximaal te behalen score	**400**
1	Wageningen University	393
2	Technische Universiteit Eindhoven	372
3	Universiteit Leiden	356
4	Vrije Universiteit Amsterdam	353
5	Universiteit Utrecht	348
6	Rijksuniversiteit Groningen	340
7	Avans Hogeschool	338
8	Universiteit Maastricht	336
9	Erasmus Universiteit Rotterdam	334
10	Hogeschool Van Hall Larenstein	333
11	Hanze Hogeschool Groningen	328
11	Hogeschool Utrecht	328
13	Technische Universiteit Delft	308
14	Hogeschool Leiden	290
15	Fontys Hogescholen	283

Deze instellingen deden ook mee

De Haagse Hogeschool
HAS Hogeschool
Hogeschool van Amsterdam
Radboud Universiteit Nijmegen
Universiteit van Amsterdam

Onderwijs
Onderzoek
Bedrijfsvoering
Integrale benadering

Nawoord

Zoals al eerder gesteld, hebben we het laatste jaar een groot aantal positieve duurzame ontwikkelingen opgemerkt in het hoger onderwijs. Meer dan ooit mogen we stellen dat duurzaamheid lééft! Echter, er is nog een lange weg te bewandelen voordat onze samenleving compleet duurzaam te noemen is. Deze tocht wordt geleid door de hogere onderwijsinstellingen die voorbeeldfuncties innemen, hoogwaardige kennis ontwikkelen, gebouwen van de toekomst realiseren en talloze samenwerkingen aangaan met publieke en private partners. De professionals van de toekomst genieten nu van onderwijs dat duurzaamheid serieus neemt en talloze handvaten biedt om de duurzame verandering voort te zetten.

Hopelijk geeft dit *Best Practice Rapport* inzicht in de duurzame ontwikkelingen in het hoger onderwijs. Voor zover wij weten, is dit het eerste rapport van zijn soort. De gedachte achter deze bundel is dat duurzaamheid geen competitie is, maar een teamsport. Meedoen is belangrijker dan winnen. Het bevorderen van kennisdeling is essentieel voor vooruitgang. Hiermee hopen wij onderwijsinstellingen te motiveren en te inspireren. In het kader van duurzame vooruitgang mag er best van elkaar worden afgekeken. Op het gebied van kennisdelen en samenwerking is er nog veel winst te behalen. Ook zou het fantastisch zijn als het Verdrag Duurzaamheid in het Onderwijs een sterkere invulling zou krijgen. Hoe dan ook, de ontwikkelingen die wij zien bieden reden tot hoop voor de toekomst.

Tenslotte zou ik graag een paar woorden van dank willen uitspreken. Ten eerste voor de onderwijsinstellingen die jaarlijks deelnemen aan de SustainaBul. Elk jaar vragen we meer en meer van de onderwijsinstellingen. Het invullen van een dergelijke vragenlijst duurt erg lang, alle antwoorden en bewijsstukken dit jaar zijn volledig transparant, en onderwijsinstellingen stellen zich kwetsbaar op in het afleggen van verantwoording.

Ten tweede wil ik mijn dank uitspreken voor alle rankers die mee hebben gewerkt aan de SustainaBul. De SustainaBul wordt vooral gemaakt door vrijwilligers en zonder noemenswaardig budget. Ik vind het erg bemoedigend om te zien wat een groep studenten met passie voor elkaar krijgt. Het was een voorrecht om aan deze groep rankers leiding te mogen geven. Hun enthousiasme en motivatie werkt erg aanstekelijk, en geeft mij vertrouwen dat onze generatie klaar is om de duurzame transitie te leiden.

Zelf ben ik als coördinator halverwege deze editie van de SustainaBul ingestroomd. Ik heb het stokje overgedragen gekregen van Soscha de la Fuente. Haar werk is vitaal geweest voor het succes van deze jaargang van de SustainaBul. Als laatste wil ik mijn dank uitspreken naar Studenten voor Morgen, het studentennetwerk dat het elk jaar mogelijk maakt om dit onderzoek gedegen uit te voeren. Tot volgend jaar!

Tom Peek, projectcoördinator SustainaBul 2017

Namens,

Morgen bestuur 2016-2017

Hanna Lubbers, Voorzitter
Luna Meister, Bestuurslid Hoger Onderwijs
Lisanne Zoet, Secretaris
Laura van Liere, Penningmeester
Nikki Schuurmans, Bestuurslid Studentennetwerk
Lisa Ensing, Bestuurslid PR